

DİLİMİZİN

ZENGİNLİKLERİ

PROJE PANOSU

MİDYAT
FAHRETTİN ÖNEN ORTAOKULU
TÜRKÇE ZÜMRESİ

TÜRKÇENİN DÜNYA DİLLERİ ARASINDAKİ YERİ

Eskiden Ural-Altay dil ailesinin ve daha sonra Altay dillerinin bir üyesi olarak sınıflandırılan Türk dillerinin günümüzde bu dil ailelerinden bağımsız olduğu kanısı dil bilimciler tarafından kabul görmektedir.

Türkçe (Türkiye Türkçesi), dil ailesi sınıflandırmasında, Doğu Avrupa, Orta Asya ve Sibiry'a da konuşulan 30 kadar yaşayan dili kapsayan **Türk dilleri ailesine mensuptur** ve bu dil ailesinin Oğuz dil grubunda yer alır. Oğuz grubu içinde ise Rumeli Türkçesi ve Gagavuzca ile birlikte grubun Batı kolunu oluşturur.

Türkçe dışında Başkurtça, Çuvaşça, Kazan Tatarcası, Azerice (Azerbaycan Türkçesi), Kazakça, Kırgızca, Nogayca, Özbekçe, Türkmençe ve Yakutça Türk dilleri ailesinin en çok konuşulan diğer üyeleridir.

Bizim konuştuğumuz Türkçeye "Türkiye Türkçesi" de denmektedir.

Türkçe yapı bakımından sondan eklemeli bir dildir.

Türkçe 1928'de Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde gerçekleştirilmiş Harf Devrimi'nden beri Latin alfabesini temel alan Türk alfabesi ile yazılır.

Standart Türkçedeki yazım kuralları Türk Dil Kurumu tarafından denetlenir.

İstanbul Türkçesi olarak da adlandırılan İstanbul ağzı, Türkçenin standart formudur ve Türkçe yazı dili bu ağzı temel alır. Bununla birlikte Güneydoğu Avrupa ve Orta Doğu'da çeşitli Türkçe şiveleri bulunur ve bu şiveler İstanbul Türkçesi ile çeşitli ses ve dilbilgisi farklılıklarına sahiptir.

ORHUN (GÖKTÜRK) YAZITLARI (8. YÜZYIL)

Yazılış tarihleri MS 8. yüzyılın başlarına dayanmaktadır. Çoyr Yazıtı ile beraber **Türkçenin bilinen en eski yazılı belgesidir**

Türklerin bilinen ilk alfabesi olan Orhun alfabesi ile Göktürkler tarafından yazılmış kitabe şeklinde taş yapıtlardır. Yazıtlar, 1889 yılında Moğolistan'da Orhun Vadisi'nde bulunmuşlardır. Bu yazıtlar II. Göktürk Kağanlığı'na aittir.

Orhun yazıtları Türkçenin tarihsel süreçteki gramer yapısı ve bu yapının değişimiyle ilgili bilgiler verdiği gibi Türklerin devlet anlayışı ile yönetimi, kültürel öğeleri, komşuları ile soydaşlarıyla olan ilişkileri ve sosyal yaşantısıyla ilgili önemli bilgiler içermektedir.

Yazıtlarda bu abidelerin sonsuzluğa kadar kalması temennisi ile "Bengü Taşlar" denmiştir.

1893 yılında Danimarkalı dilbilimci Vilhelm Thomsen tarafından, Rus Türkolog Vasili Radlof'un da yardımıyla çözülmüş ve aynı yılın 15 Aralık günü Danimarka Kraliyet Bilimler Akademisi'nde bilim dünyasına açıklanmıştır.

Orhun Yazıtları nerededir?

Bilge Kağan ve Kültigin yazıtları Moğolistan'ın başkenti Ulan Batur'a 400 km uzaklıktaki Orhun Vadisi'nde, Karakurum şehrine 45 km uzaklıkta Koço Çaydam bölgesindedir. Tonyukuk yazıtı ise Ulan Batur'a 100 km uzaklıktaki Bayançotko bölgesindedir.

Orhun Yazıtları neden önemlidir?

Yazıtların Türkler için bu kadar önemli olmasının nedeni, ilk defa "Türk" isminin Türkçe olarak resmi bir metinde geçmesi ve Türklerle ilgili, Türklerin yazdığı ilk yazılı metin olması. Yazıtlar bulunmadan önce Türkler hakkında bilgiler Moğollar ve Çinlilerin tarihlerinden derme çatma toplanıyordu.

ORHUN ALFABESİ (ESKİ TÜRK RUNİK YAZISI)

Orhun Yazıtları'nda kullanılan **Türklerin millî alfabesi olan eski Türk "runik" yazısı** 38 harf veya işaretten oluşur.

Orhun alfabesi, Eski İskandinav yazıtlarında kullanılmış Runik yazının karakterlerine benzediği için geçmişte Avrupa literatüründe, Sibiryâ Run harfleri, Yenisey Run harfleri, Runik alfabe ve Türk Run Yazısı olarak da adlandırılmıştır. Göktürlere ait Orhun Yazıtları'nda kullanılmasından ötürü bu adla anılmaktadır.

Bu harflerin dört tanesi ünlü işaretlerdir. Her ünlü işareti Türkçenin 8 temel ünlüsünden ikisini yazmakta kullanılır.

Başka bir deyişle, eski Türk runik yazısında a/e için bir harf, o/u için bir harf ve ö/ü için de bir harf vardır.

Geri kalan 34 işaretin 20 tanesi b, d, g, k, l, n, r, s, t ve y ünsüzleriyle çifte harflerdir. Diğer bir deyişle eski Türk runik yazısında bu ünsüzlerin her biri için biri kalın öbürü de ince olmak üzere ikişer harf vardır. Kalın ünsüz işaretleri kalın ünlülü kelimelerin, ince ünsüz işaretleri de ince ünlülü kelimelerin yazımında kullanılır.

Göktürk alfabesinin Arami alfabesi kökenli Pehlevi veya Soğut alfabesinden türediği de öne sürülmüştür. Aynı dönemde yazılmış Zhou Kitabı gibi Çin kaynakları, Türklerin 7. yüzyılda Soğdlarınkine benzer bir yazı dili kullanmış olduğunu kaydetmiştir. Tarihçi ve Türkolog István Vásáry'ye göre, Orhun alfabesi Göktürklerin ilk kağanları tarafından Soğut alfabesi baz alınarak oluşturulmuştur.

Orhun alfabesi sağdan sola yazılıyordu.

Örnek olarak Fahrettin Önen Ortaokulunun Orhun alfabesiyle yazılışı: >J>LJ&Y> HJHJ HJHJHJHJHJHJ

DİVÂNU LUGATİ'T-TÜRK (II. YÜZYIL)

Kâşgarlı Mahmud tarafından Bağdat'ta 1072-1074 yılları arasında yazılan Türkçe-Arapça bir sözlüktür.

Türkçenin bilinen en eski sözlüğüdür.

Bir kültür hazinesi olan Dîvânu Lugâti't-Türk (DLT), bir yandan XI. asırda söz varlığının genişliğini ve çeşitliliğini gözler önüne sermekte, bir yandan da o dönemde insan ve toplum yaşamıyla, maddi ve manevi kültürle ilgili, ilgi çekici kayıtlar ortaya koymaktadır. Bu bakımdan zamanımızdan yaklaşık bin yıl önce yazılan DLT, Türkçenin ilk sözlüğü olmaktan öte pek çok araştırmacının teslim ettiği üzere tarihî ve kültürel başvuru kaynaklarımızın da ilklerindedir.

Türk dilinin en eski ve değerli sözlüğünün, elde bulunan tek yazma nüshası, 1266 yılında Şam'da yaşayan müstensih Muhammed ed-Dimaşki tarafından temize çekilip 1 Ağustos 1266 (Hicri 27 Şevval 664) Pazar günü tamamlanmıştır. El yazma nüshası 638 sayfadır ve yaklaşık 9.000 Türkçe sözcüğün ve cümlenin çok ayrıntılı Arapça ve başka dillerde açıklamasını içerir. Ayrıca Türklerin tarihine, coğrafi yayılımına, boylarına, lehçelerine ve yaşam yöntemlerine ilişkin kısa bir önsöz ve metin içine serpiştirilmiş bilgiler içerir.

Günümüze ulaşmış olan nüshasına (kopyasına) "Ali Emîrî Nüshası" denir.

Bu nüshanın keşfediliş öyküsü ilginçtir. 1915 yılında İstanbul'da tesadüfen Ali Emîrî Efendi (1857-1923), eski Maliye bakanlarından Nafiz Bey'in akrabası yaşlı bir hanım tarafından Sahaflar Çarşısı'nda satılması için Burhan Bey'in sahaf dükkânına bırakılan bu Dîvânu Lugâti't-Türk'ün birinci nüshası eserini, 3 lira bahşış verip toplam 33 liraya satın almıştır. Bir söylentiye göre de yanında para olmadığı için eve gidip parayı alana dek kitabın başkasına satılmaması için, dükkân sahibini dükkâna kilitlemiştir.

Ali Emîrî yazması, Sadrazam Talat Paşa'nın (1874-1921) araya girmesi ile Kilisli Rifat Bilge Bey'in denetimi altında 1915-1917 yılları arasında üç cilt hâlinde basılmış, Türkoloji camiasında büyük yankı uyandırmıştır.

Breslav Üniversitesi, Sami Dilleri Profesörü Carl Brockelmann 1928 yılında atasözlerini, halk edebiyatı örneklerini ve Türk edebiyatı ve dili ile ilgili bulunan bütün kısımları ayrıntılı notlarla sözlüğün Almanca çevirisini yayımlamıştır. Besim Atalay'ın modern Türkçe çevirisi 1940 yılında Türk Dil Kurumu tarafından basılmıştır.

1982-1985 yılları arasında Robert Dankoff ve James Kelly tarafından yayına hazırlanan ve çevirisi yapılan önsöz ve fihrist (gösterge) içerikli İngilizce çevirisi, Harvard Üniversitesi Yayınevi tarafından yayımlanmıştır.

Kâşgarlı Mahmud'un eserinin keşfedilmesi ve yayımlanması, Türkoloji tarihinde çığır açan bir olaydır.

Kâşgarlı Mahmud'un Dîvânu Lugâti't-Türk döneminde yazdığı ve o döneme ışık tutan başka bir eseri Kitâbu Cevâhirü'n-Nahv fi Lugati't Türk ise kayıptır.

Eserin Genel Özellikleri

II. yüzyılda yazılmıştır. Türkçenin ilk sözlüğü, seçkisi, ansiklopedisi ve dil bilgisi kitabıdır.

Halk edebiyatı ve folklor açısından önemli malzemeler içerir.

Araplara Türkçe öğretmek, Türkçenin yaygınlığını göstermek için yazılmıştır.

Kâşgarlı Mahmud tarafından Bağdat'ta yazılmıştır.

Yazarı, Türklerin o devirde yaşadığı coğrafyayı dolaşarak derlemeler yapmıştır.

Sözcükleri güzel örnekleyen atasözleri ve şiirler kullanmıştır

Yaklaşık 9.000 Türkçe sözcük içerir. Karahanlı Türkçesi ile yazılmıştır.

YUSUF HAS HACİB (11. YÜZYIL)

Yusuf Has Hacib, Türk dili ve edebiyatı için temel bir eser olan ve ayrıca Türk edebiyatının ilk siyasetnamesi de olan Kutadgu Bilig (Kutlu kılan bilgi) kitabının yazarıdır. Kutadgu Bilig 6645 beyitlik bir eserdir. Eser, Allah'a hamd, Peygamber'e ve Dört Halife'ye teşekkürle başlar.

Astronomiyle de ilgilenen Yusuf Has Hacib, astronomi bilimini öğrenmek isteyenlerin, önce geometri ve hesap kapısından geçmesi gerektiğini şu şekilde anlatmıştır: Aritmetik ve cebir, insanı kemâle ulaştırır; toplama, çıkarma, çarpma, bölme, bir sayının iki katını, yarısını ve kare kökünü alma işlemlerini bilen, yedi kat göğü avucunun içinde tutar. Her şey hesaba dayanır.

AHMED YESEVÎ (12. YÜZYIL)

Karahanlı Devleti zamanında yaşamış, "Pîr-i Türkistan" lakabıyla bilinen bir mutasavvîf ve şairdir. **Tarihte bilinen ilk büyük Türk mutasavvîfidir.** Yesevîlik adı verilen tasavvufî akımının mimarı olan "Hazret-i Türkistan" nâmıyla da meşhur "Hâce Ahmed Yesevî" bir islâm âlimidir. En bilinen eseri Divan-ı Hikmet'tir.

Yesevî, Arapça ve Farsçayı çok iyi bilmesine rağmen eserlerini anadili olan Türkçe ile yazmıştır. Edebiyatçı Yahya Kemal Beyatlı'nın Ahmed Yesevî hakkındaki yorumu şöyledir:

Şu Ahmet Yesevi kim? Bir araştırın göreceksiniz. Bizim milliyetimizi asıl O'nda bulacaksınız.

YUNUS EMRE (13. 14. YÜZYIL)

Anadolu'da Türkçe şiirin öncüsü olan mutasavvîf ve halk şairidir. Yunus Emre, Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılmaya ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde büyüklü küçüklü Türk beyliklerinin kurulmaya başlandığı 13. yüzyıl ortalarından 14. yüzyılın birinci çeyreğine kadar Orta Anadolu havzasında, Eskişehir'in Sivrihisar ilçesinde yer alan Sarıköy'de yetişmiş ve Ankara'nın Nallıhan ilçesindeki Tapduk Emre'nin dergâhında yaşamıştır.

Türk tasavvuf edebiyatı sahasında kendine has bir tarzın kurucusu olan Yunus Emre, Ahmed Yesevî ile başlayan tekke şiiri geleneğini özgün bir söyleyişle Anadolu'da yeniden ortaya koymuştur. Yalnızca halk ve tekke şiirini değil, divan şiirini de etkileyen Yunus Emre, tasavvufî beslenen dizelerinde insanın kendisiyle, nesnelere ve Allah ile olan ilişkilerini işledi ve ölüm, doğum, yaşama bağlılık, ilahi adalet, insan sevgisi gibi konuları ele aldı. Çağının düşünüş biçimini ve kültürünü konuşulan dille, yalın, akıcı bir söyleyişle dile getirdi. Şiirde Farsça ve Arapçanın çok popüler olduğu bir devirde Yunus Emre yalın bir Türkçe ile de çok güzel şiirler yazılabileceğini gösterdi. Yunus Emre'nin şiirleri daha söylenip yazıldığı tarihten itibaren ezberlenip okunmaya başlayarak, 14. yüzyıldan itibaren abdallar ve dervişler vasıtasıyla Osmanlı fetihlerine paralel bir şekilde tüm Anadolu ve Rumeli coğrafyasına yayıldı. Yunus Emre, 20. yüzyılda yeniden dikkat çekti ve yansıttığı insan sevgisi bakımından yeni bir gözle değerlendirildi. 1991 yılı, UNESCO tarafından "Yunus Emre'nin doğumunun 750. yılı olarak anılmıştır.

KAMUS-UL ALAM (19. YÜZYIL)

Şemseddin Sami'nin İstanbul'da yayımlanan tarih, coğrafya ve ünlü kişiler ansiklopedisidir. 1889-1898 arasında fasiküller halinde yayımlanmıştır. **Modern anlamdaki ilk geniş kapsamlı Türkçe ansiklopedidir.**

Eseri tek başına hazırlayan Şemseddin Sami, çeşitli Batı kaynaklarından yararlanmıştır. Ayrıca Aşık Çelebi, Kınalızade, Kafzade, Larifi, Riyazi, Devletşah ve Sadiki'nin yapıtlarını kaynak olarak kullanmıştır. Yazarın ayrıca Sefinetü'ş-Şuara ve salnamelerden de yararlandığı bilinmektedir. Kâmûsü'l-A'lâm Mihran Efendi tarafından yayımlanmıştır. Alfabetik sıraya göre düzenlenmiş olan eser, ikişer sütun üzerinden toplam 4.830 sayfadan oluşmaktadır. Kâmûsü'l-A'lâm'da ele alınan yerlerin ekonomik ve toplumsal durumları verilmiş, Osmanlı ve dünya coğrafyası üzerine ayrıntılı bilgiler aktarılmıştır. Ansiklopedide pek çok ülke, kent, halk ve devletin yanı sıra, ünlü kişiler ve eserleri üzerine de güvenilir bilgiler verilmiştir.

KAMUS-I TÜRKÎ (20. YÜZYIL)

Şemseddin Sami tarafından yazılıp, ilk baskısı 1901 tarihinde İkdâm gazetesi tarafından yapılan, **modern anlamdaki ilk geniş kapsamlı Türkçe sözlüktür.**

Kâmûs-ı Türkî, adında "Türk" sözcüğü geçen ilk Türkçeden Türkçeye sözlüktür. Şemseddin Sami, bu sözlükte Osmanlıcada kullanılan, ancak konuşulan Türkçeye girmeyen Arapça ve Farsça sözcükleri ayıkladı, Türkçe kökenli sözcüklere ağırlık verdi. Ayrıca, Türkçeyi zenginleştirmek için dile tekrar kazandırılması gerektiğine inandığı Doğu Türkçesine ve Anadolu Türkçesine özgü sözcüklere yer verdi.

ŞEMSEDDİN SAMİ (SAMİ FRAŞİRİ)

Şemseddin Sami (Fraşiri) (1 Haziran 1850, Fraşır - 1 Temmuz 1904, İstanbul), Arnavut asıllı Osmanlı yazarı, ansiklopedist ve sözlükçü.

Çok yönlü bir Osmanlı aydınıdır. İlk Türkçe roman olan Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat'ın (1872), ilk Türkçe ansiklopedi olan Kâmûsü'l-A'lâm'ın (1889-1898) ve modern anlamdaki ilk geniş kapsamlı Türkçe sözlük olan Kâmûs-ı Türkî'nin (1901) yazarıdır. Ayrıca Kâmûs-ı Fransevî adlı Fransızca ve Kâmûs-ı Arabî adlı Arapça sözlükleri kaleme almıştır. Yaptığı çalışmalarla devrinde **Türkolojinin temellerini atmıştır**

Aslen Arnavut olan Şemseddin Sami, ağabeyi Fraşirili Abdül Bey ile birlikte, Latin ve Yunan harflerini kullanan ilk Arnavut alfabesini geliştirmiş (1879) ve Arnavutça bir gramer kitabı yazmıştır (1886). Kardeşi Naim Fraşiri, Arnavut millî şiirinin kurucusu olarak kabul edilir. Şemseddin Sami Arnavut sorunlarıyla yakından ilgilendiği halde, Osmanlı devletinin modernleşerek güçlenmesini savunmuş, bunun için imparatorluğun ortak dili olan Türkçenin önemini vurgulamıştır. Oğullarından Ali Sami Yen, Galatasaray Spor Kulübü'nün kurucusudur.